

Intervjuu

Kazuto Matsumura

Jaapani keeleteadlane, Tokio ülikooli professor

Sündinud 20. jaanuaril 1953 Jaapanis Nagano prefektuuris. Erialalt filoloog, aastail 1971–1976 õppinud Tokio Ülikooli filoloogiateaduskonnas keelefilosoofiat ja üldkeeleteadust, kuulunud samas professor Tamotsu Koizumi sissejuhatavat kursust fennougristikast ja soome-ugri võrdlev-ajaloolisest keeleuurimisest. Alustanud soome ja eesti keele õpinguid iseseisvalt. 1977 esimesel välisreisil Soomes, kus osales Lappeenrannas soome keele ja kultuuri suvekursustel. 1978–1981 Soome Haridusministeeriumi stipendiaadina Helsingi Ülikoolis, 1987–1988 stipendiaat Tallinna Pedagoogilises Instituudis. Töötanud 1983–1995 Tokio Võõrkeelte Ülikooli Aasia ja Aafrika Keelte Ja Kultuuride Uurimisinstituudi teaduri (1983–1989) ja abiprofessorina (1989–1995), aprillist 1995 Tokio Ülikooli humanitaaria ja sotsioloogia kraadiõppe osakonna abiprofessor (1995–1996) ja professor (1996–2004). Aprillist 2004 samas dünaamilise lingvistika professori ametikohal.

Kazuto Matsumura peamised uurimisalad on soome, eesti ja mari keel ning korpuslingvistika. Ta on koostanud eesti keele grammatika „Esutonia-go bunpoo nyuumon” (1991), eesti-jaapani sõnastiku „Esutonia-go syooziten” (1991) ning avaldanud lisaks ülevaatekirjutistele üle kümne uurimuse eesti keelest, käsitledes peamiselt eesti kohakään-deid ja adverbiaaltribuuti. Viimasel ajal tegelnud eesti keele korpuse ja XIX sajandi eestikeelsete ajalehtede teksti elektroniseerimisega. Juhendanud Tokios eesti keele alaseid väitekirju. Tõlkijate kollektiivi juhina avaldanud jaapani keeles Jaan Kaplinski luulet ja essee (2005). Katsetanud eesti lastekirjanduse tõlkimist jaapani keelde.

Jaapani Lingvistika Seltsi ja Jaapani Uurali Seltsi liige.

Kazuto Matsumura on Eesti lingvistide silmapaistvaim koostööpartner Jaapanis.

- **Kui kaua ja miks on Jaapanis soome-ugri keeli õpitud ja uuritud?**

Millal tekkis jaapanlastel teaduslik huvi soome-ugri keelte vastu? Selle kohta pole mul täpseid andmeid, aga arvatavasti oli lugu suure tõenäolisusega nii, et siin oldi huvitatud soome-ugri keeltest juba XX sajandi esimestel aastakümnetel. Huvi tekkis nimelt kahe tollase hüpoteesi tõttu: üks on nn uurali-altai hüpotees, mille kohaselt uurali keeled on altai keeltega sugulusesuhtes, ja teise hüpoteesi järgi kuulub jaapani keel ise altai keelkonda. Tänapäeval pole kumbki hüpotees, iseäranis viimane, enam eriti populaarne, aga tol ajal, mil jaapani keele päritolu küsimus püsis siinsete keeleuurijate tegemiste keskpunktis, oli nende huvi soome-ugri keelte vastu loomulik ja seega hästi arusaadav.

Peab siiski mainima, et kuna tollane Jaapani keeleteadus tegeles peamiselt jaapani keele päritolu ja ajaloo, polnud meie keeleteadlastel terviklikku pilti soome-ugri üksikkeelte grammatikast, nad tundsid soome-ugri keeltest vaid üksikuid sõnu ja häälikute vastavussuhteid.

Üksikute soome-ugri keelte grammatikaga tutvusid jaapanlased alles 1950. aastail. 1955. a ilmus kaheköiteline teos „Sekai gengo gaisetsu” (Ülevaade maailma keeltest; Compendium of the World’s Languages), milles iga peatükk käsitleb ühte maailma tuntumatest keeltest, k.a jaapani, ainu ja okinawa (ryukyu) keelt. Autoriteks olid tolleaegsed Jaapani tippkeeleteadlased. Soome ja ungari keelele omistati kummalegi 20–30 lk, mille abil said jaapanlased tutvuda kahe soome-ugri keele grammatika tervikliku ülevaatega. Kolm aastat varem (1952) oli ilmunud keelehuvilistele mõeldud soome keele õpik „Fuinrandogo yon shuukan” (Soome keel nelja nädalaga; Finnish in Four Weeks), mis oli arvatavasti esimene jaapanikeelne õpik ühest soome-ugri keelest. Esimene eesti keele korralik esitlus jaapani keeles ilmus tunduvalt hiljem – 1988. a seitsmeköitelises keeleteaduse entsüklopeedias „Sanseido gengogaku daiziten” (The Sanseido Encyclopedia of Linguistics) (1988–2001). Selle esimeses köites on 17-leheküljeline minu kirjutatud ülevaade eesti keele grammatikast, murretest ja ajaloo. Samas entsüklopeedias on omaette artiklid kõigist uurali keeltest, ehkki mõned ülevaated on väga lühikesed. Kui välja arvata komi keel, saami ja samojeedi keeled, on kõik teised artiklid minu sulest.

Jaapanis on võimalik õppida soome keelt peainena ühes kõrgkoolis – Tokio lähedal asuva Tokai Ülikooli filoloogiateaduskonna Põhjamaade osakonnas, kus on soome keelt õpetatud 1960. aastaist alates. Ka ungari keelt saab peainena õppida ühes ülikoolis: Osaka

Ülikooli võõrkeelte teaduskonna hungaristika õppetoolis, mis rajati 1993. aastal. Õppetool võtab igal aastal vastu 15 uut üliõpilast.

Mis puutub eesti keelesse, siis pole Jaapanis ühtegi kõrgkooli, kus seda õpetatakse pidevalt. Tasub mainida, et 1991. aasta suvel korraldati Tokio Võõrkeelte Ülikoolis (Tokyo University of Foreign Studies) kuuenädalane eesti keele intensiivkursus, õpetajateks mina ja Toomas Help. Osalejaid oli kaksteist. Selle kursuse jaoks kirjutasin grammatika „Esutonia-go bunpoo nyuumon = Eesti keele grammatika jaapanlastele” (367 lk) ja koostas in 750-märksõnalise eesti-jaapani minisõnastiku „Esutonia-go syooziten = Väike eesti-jaapani õppesõnastik” (110 lk). Ajakirjades *Linguistica Uralica* (1993, nr 4, lk 307–310) ning *Keel ja Kirjandus* (1994, nr 3, lk 187-188) on mõlema kohta ilmunud retsensioonid. Grammatika ja sõnastik on praegu kättesaadavad ka veebiväljaandena.

Üks 1991. a intensiivkursusest osavõtnu (Mayumi Sakamoto) kaitses 1996. a magistr töö eesti keele kaasaütlevast käändest. Praegu kirjutab üks magistrant minu juhendamisel magistr töö, mis käsitleb eesti keele relatiivlauseid. Töö peab valmis saama 2007. a lõpuks.

Jaapani Uralistika Selts (The Uralic Society of Japan), kuhu kuulub enamik Jaapani soome-ugri keelte ja kultuuride uurijaid, on asutatud 1973. a. Seda võib nimetada ka Jaapani uralistika algusaastaks. Seltsi liikmed kogunevad teaduslikule koosolekule kord aastas juuli esimesel laupäeval. Anname välja ajakirja „Uralica”. Täna seks on sellest mittere regulaarselt ilmuvast väljaandest ilmunud 14 numbrit.

• **Kuidas avastasid enda jaoks eesti keele? Kus oled eesti keelt õppinud?**

Minu kokkupuuted soome-ugri keeltega said alguse 1970-ndate keskpaiku täiesti kogemata. Astusin Tokio Ülikooli 1971 ja esialgu tundsin huvi rohkem keelefilosoofia kui keeleteaduse vastu. Alles kolmandal kursusel otsustasin keeleteadlaseks hakata ja registreerisin ennast üldkeeleteaduse õppetooli tudengiks. 1970-ndad olid generatiivse lingvistika periood, mis tähendas, et tudengitel oli kombeks tegelda peamiselt inglise ja oma emakeele ehk jaapani keelega. Taoline õhkkond mulle eriti ei meeldinud: tahtsin tegelda millegi väga erilise, millegi sellisega, millega teised ei tegelnud. Juhuslikult oli mul võimalus osaleda külalisprofessor Tamotsu Koizumi fennougristika sissejuhataval kursusel. Loengud olid sisult enamasti traditsioonilised, st peamiselt soome-ugri võrdlev-ajaloolisest keeleuurimisest, aga mulle jäid selgesti

meelde tänapäeva soome-ugri üksikkeelte, muuhulgas soome ja eesti keele omapärsed jooned nagu astmevaheldus ja kohakäänetesüsteem. Nii sai alguse minu huvi soome-ugri keelte vastu.

Kui uskuda saatusse, siis oli see kindlasti minu saatus. Juhul kui tollal oleksid toimunud suahiili keele külalisloengud, oleks minust võinud saada sama hästi ka suahiili keele uurija. Igal juhul hakkasin pärast loengukursust soome keelt tõsiselt õppima. Õppematerjale oli tollal Tokio ülikooli raamatukogus minu jaoks piisavalt ja 1976. a kevadeks olin soome keele grammatika endale enam-vähem selgeks teinud.

Esmakordselt oma elus külastasin Soomet 1997. a juulis. See oli ühtlasi minu esimene välisreis. Osalesin Soomes Lappeenrannas soome keele ja kultuuri suvekursusel, mille korraldaja oli Soome haridusministeerium. Suveülikooli lõppedes veetsin veel mõne päeva Helsingis, kust osts in endale Eduard Vääri eesti keele õpiku „Viron kielen oppikirja” ja eesti-soome sõnaraamatu „Virolais-suomalainen sanakirja”. Mõlemad raamatud on praegugi mu raamaturiulil alles.

Eduard Vääri oli tol ajal Helsingi Ülikooli eesti keele lektor, nii et Jaapanistki oli mul lihtne talle soome keeles kirjutada ja küsida. Meie kirjavahetus kestis kaks semestrit. Seega on Eduard Vääri minu esimene eesti keele õpetaja, olgugi et õppimine ei toimunud mitte näost näkku, vaid kirja teel kaugõppes. Kui ma 1978. a sügisel Soome haridusministeeriumi stipendiaadina jälle Helsingisse saabusin, oli E. Vääri juba Eestisse tagasi sõitnud. Temaga sain ma silmast silma kokku alles mõni aasta hiljem Tartus.

Elasin ja õppisin Soome haridusministeeriumi stipendiumiga Helsingis 1978. a augustist alates kuus semestrit ehk kaks aastat ja üheksa kuud. Soome keelele lisaks jätkasin pidevalt eesti keelega tegelemist, õpetajateks muuhulgas Helga Laanpere ja Tõnu Seilenthal. Enda arvates õppisin ma eesti keeles lugema ja kirjutama piisavalt hästi. Eesti keeles kõnelemine ei läinud aga niisama sujuvalt. Kuna kolme- või neljapäevane turismireis laevaga Helsingist Tallinna oli suhteliselt odav, külastasin Tallinnas korduvalt oma tuttavaid. Eestlastega suhtlemine toimus mul tol ajal aga tavaliselt nii, et mina rääkisin soome keelt, tallinlased eesti keelt ja me saime üksteisest aru. Selline komme jätkus veel aastaid.

Millal saavutasin sellise enesekindluse, et suutsin eesti keeles ka arukat juttu ajada? Alles 1980-ndate lõpus. Vahepeal olin saanud assistendi koha Tokio Võõrkeelte Ülikooli Aasia ja Aafrika Keelte ja Kultuuride Uurimisinstituudis (osa uurali keeltest kõneldakse Uuralitest ida pool!). Ühe eesti arstiteadlase abiga õnnestus mul Moskva kaudu

taotleda stažeerimist kuueks kuuks (november 1987 kuni aprill 1988) tollasesse Tallinna Pedagoogilisse Instituuti, mis oli praeguse Tallinna Ülikooli eelkäija. Minu juhendajaks sai eesti keele kateedri dotsent Mati Hint. Kuulasin Mati Hindi jt loenguid, osalesin tudengitega mõningatel üritustel jne. Pidin kõikjal hakkama saama eesti keeles. Elasin instituudi ühiselamus. Oli nn laulva revolutsiooni eelne raske aeg – kui ma ei eksi, moodustati Rahvarinne 1988. aasta aprillis – ja toidukauplustes polnud midagi osta. Mäletan hästi, et tollane keelesituatsioon Tallinnas erines praegusest tugevasti: vene keelt pidi kasutama paljudel elualadel, aga õnneks oli minul minimaalne vene keele oskus.

• **Milliseid raamatuid ja uurimusi oled eesti keele alal avaldanud?**

Lisaks eespool mainitud keeleteadusliku entsüklopeedia artiklile ning intensiivkursuse jaoks ilmunud grammatikale ja sõnastikule olen keeleteaduslikes ajalehtedes ja kogumikes avaldanud eesti keele grammatika kohta mõned jaapani- ja ingliskeelsed artikleid. 1980. aastail tegelesin peamiselt eesti keele nn adverbiaalatributiivkonstruktsioonidega (nt *prillides professor, bussis istuja*), 1990-ndatel aga uurisin keelecorpuse põhjal palju eesti keele kohakäänete, muuhulgas alalütleva ja saava käände kasutamist.

Üks artikkel on mul ilmunud ka Tartu Ülikooli väljaandes „The Estonian Translative: A Corpus-Based Description.” (Mati Ereht, ed., Estonian: Typological Studies. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 4, Tartu, 1996, lk 68–122). Rahvusvahelisel soome-ugri kongressil (FU) olen esinenud eesti keelt käsitleva ettekandega kolm korda (Debrecen 1990, Jyväskylä 1995, Tartu 2000). Viimastel aastatel olen tegelnud kõige rohkem eesti keele corpuse ja XIX sajandi eestikeelsete ajalehtede („Perno Postimees”, „Sakala”) teksti elektroniseerimisega.

Väljapool keeleteadust olen katsetanud eesti lastekirjanduse tõlkimisega seni trüki midagi avaldamata. Minu sellest harrastusest võib lugeda üksikasjalikumalt näiteks artiklist „Kuidas Sipsik Jaapanisse lendab” (Nukits 2002, 34-35). Olen mõelnud ka „Pokuraamatu” tõlkimisest. Seni pole idee vilja kandnud.

• **Mida ühist võiks olla jaapani ja eesti keelel?**

Lühidalt öeldes on jaapani keel eesti keelest väga, väga erinev. See ei tähenda siiski, et kahe keele vahel pole sarnasusi. Sarnasusi on suhteliselt lihtne üles leida algajatelgi uurijatel, aga probleemiks on erinevad tähemärgid.

Jaapani kiri varjab eestlase eest paljut. Seepärast esitan kahte keelt võrdlevates näidetes kõik jaapanikeelsed sõnad ladina transkriptsioonis.

Jaapani ja eesti keeles on kohati väga sarnane sõnajärjestus. Nagu eesti keeles, esinevad ka jaapani keeles omastavas käändes nimisõnataiendid nimisõna ees. Jaapani keeles kasutatakse tagasõna. Jaapani keeles on eesti keele käändesüsteemiga sarnane käändepartikli süsteem: eesti nimisõna käändelõpu moodi esineb jaapani käändepartikkel nimisõna järel. Näiteks:

<i>daigaku=no</i>	<i>honkan=no</i>	<i>iriguchi=no</i>	<i>tokoro=de</i>
ülikooli	peahoone	sissekäigu	juure-s

<i>daigaku=no</i>	<i>honkan=no</i>	<i>iriguchi=no</i>	<i>tokoro=kara</i>
ülikooli	peahoone	sissekäigu	juure-st

<i>daigaku=no</i>	<i>honkan=no</i>	<i>iriguchi=no</i>	<i>tokoro=e</i>
ülikooli	peahoone	sissekäigu	juur-de

Nii jaapani keele õppimises edasijõudnud eestlane kui ka eesti keele õppimises edasijõudnud jaapanlane on kindlasti tähele pannud kontrastiivse keeleuurimise seisukohalt väga huvitavat nähtust: peaaegu regulaarselt vastavad jaapani „*wa-ga*”-konstruktsiooni laused eesti alalütleva käändega konstruktsioonile. Esitan ainult mõne kõige lihtsama näite:

<i>watasi=wa</i>	<i>okane=ga</i>	<i>aru.</i>	„Mul on raha.”
mina=topik	raha=nimetav	on	

<i>watasi=wa</i>	<i>ha=ga</i>	<i>itamu.</i>	„Mul valutab hammas.”
mina=topik	hammas=nimetav	valutab	

<i>watasi=wa</i>	<i>zitsensha=ga</i>	<i>kowareta.</i>	„Mul läks jalgratas kätki.”
mina=topik	jalgratas=nimetav	läks kätki	

See on arvatavasti äärmiselt huvitav nähtus ka tõlkijatele. Olen sellest rääkinud ainult Eri Miyanoga, kes õpetab jaapani keelt Tartu Ülikooli keelekeskuses. Isiklikult loodan väga, et tulevikus tehakse rohkem üksikasjalikumaid uuringuid eesti ja jaapani keele kontrastiivse uurimise alal.

- Millised on su kontaktid Eestiga praegu?

1990-ndate keskpaigast alates on mul olnud kombeks külastada Eestit igal aastal: olen siin kaks nädalat augustis ja nädala veebruaris-märtsis. Viibin peamiselt Tallinnas. Tartus ja mujal Eestis käimine on mul viimastel aastatel väga harvaks jäänud. Aja vähesuse tõttu napib võimalusi luua uusi tutvusi. Hea on ikka ja jälle kohata pikaajalisi sõpru-tuttavaid. Jaapani keeles nimetatakse seda „vanade tutvuste ülessoojendamiseks”.

Tallinnas on saanud mu lemmikohaks Eesti Rahvusraamatukogu, kus panen Tallinnas oleku ajaks endale kinni töökabineti. Võtan sinna kaasa sülearvuti. Hommikust söön hotellis, lõunat raamatukogu sööklas. Eesti toiduga ei ole mul olnud erilisi probleeme. Meeldib see, et raamatukogus on kõikjal Interneti-ühendus. Koopiate tegemine toimub kiiresti ja imelihtsalt. Kolmkümmend aastat Eestiga tegelnud inimesena mäletan hästi, kuidas väliskülaline pidi Tallinnas elama 1980-ndate lõpus ja 1990-ndate alguses. Eestlaste elu on muutunud uskumatult kiiresti.

Üks asi, mis mind kui keeleteadlast Tallinnas kõige rohkem üllatab, on üldise keeleõhkkonna muutumine. Seal, kus käivad peamiselt välituristid, näiteks vanalinna restoranides, on üldistunud inglise keel. See tendents on arenenud mõnikord nii naljakale tasemele, et eestikeelsele küsimusele vastatakse koguni inglise keeles. Olukord on teatud mõttes arusaadav: need restoranid on sama kallid kui Tokio omad ja seal käib ilmselt väga vähe kohalikke, peaaegu kõik kliendid on välituristid.

Mul puuduvad andmed, missuguseid sotsiolingvistilisi uurimusi on seni tehtud tänapäeva Eesti pealinna keelesituatsiooni kohta ja missugused on nende uurimuste tulemused, aga vähemalt mul endal on mulje, et viimastel aastatel on Tallinnas eesti keelt hästi oskavaid venelasi tunduvalt rohkem kui 10–15 aastat tagasi. Olen kohanud omavahel vene keeles vestelnud noori, kes minuga on suhelnud sujuvas eesti keeles. Teisalt vaatan kõrvalt, kuidas Viru keskuse suure toidukaupluse lihaletis algab ja jätkub vestlus vene keeles, kuid lõpeb sellega, et müüja teatab lõppsumma eesti keeles.

Võrreldes sellega, missugused kogemused olid mul 1980. aastate lõpus, mil ma pool aastat Tallinnas elasin, on siin praegu keelekasutuse poolest teine maailm.

Küsitlenud
Jaan Õispuu